

FACULTY OF EDUCATION, UNIVERSITY OF PRIMORSKA
A. F. M. KRAKOW UNIVERSITY

ALONG CLIO'S WAYS ...

TOPICAL PROBLEMS OF MODERN
HISTORICAL SCIENCE

Nr. 1/2016

Koper 2016

Along Clio's Ways...

Topical Problems of Modern Historical Science

Št./Nr.: 1/2016

Založnik/Published by: Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta/University of Primorska, Faculty of Education

6000 Koper, Cankarjeva 5

Nosilec avtorskih pravic/Copyright: Univerza na Primorskem, Pedagoška fakulteta

Uredniški odbor/Editorial Board:

Karel Rýdl, University of Pardubice

Jerzy Mizgalski, University of Częstochowa

Boris Kožuh, A. F. M. Krakow University

Ema Miljković, University of Niš

Dalibor Jovanovski, University of Skopje

Виктор Докашенко, Donbas State Pedagogical University

Tajnica/Secretary:

Ewa Anielska

Tiskarna/Printed by: Mellow

Publikacija je brezplačna/The journal is free of charge

Naklada/Copies: 120

This publication is the effect of the long-term research cooperation between three universities: Horlivka Institute for Foreign Languages, Donbas State Pedagogical University, Ukraine, A. F. M. Krakow University, Poland and University of Primorska, Slovenia.

ISSN 2464-0069

Contents

Анна Гедьо

Українсько-грецькі відносини в наукових студіях Н. О. Теретьєвої 7

Анатолій Демидович

Хозяйственные реформы в Беларуси в XVI веке (в освещении российской позитивистской историографии) 33

Jerzy Mizgalski, Anna Kożuh

Procesy przemian wewnątrz społeczności żydowskiej na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku 51

Віктор Докашенко

Профспілки й встановлення семигодинного робочого дня (середина 50-х – середина 60-х рр. XX століття) 71

Andelka Mitrović, Ema Miljković

Oriental Studies in Serbia – On Behalf of 90th Anniversary of the Department of the Oriental Studies at the Belgrade University 97

Галина Докашенко

Людське обличчя «великої» відбудови (за матеріалами центральних та місцевих архівів України) 111

Сергій Євсеєнко, Дарина Бойко

До історії визначення дати заснування м. Бахмута 121

Dalibor Jovanovski, Vojislav Sarakinski

‘Textbook Truths’ and Political Dilemmas: the Image of Ancient Macedonia in 19th Century Greek Historiography 127

Викторія Концур

Идеологическая работа с советскими репатриантами во второй половине 1940-х гг. (на материалах Украинской ССР) 137

Magdalena Mizgalska

The Stereotypes of Jewish Emigrants to Palestine in the 1930's (Through the Eyes of the Satirists of "Mucha" and "Wróble na Dachu" Weekly Newspapers) 151

Олена Мосієць

Стаханівський рух в Україні у кількісному вимірі (за основними галузями виробництва та регіонами) 167

Ирена Љубомировић

Религијски живот Наиса у III и IV веку Н.Е. 181

Ольга Сараєва

Інформативний потенціал матеріалів діловодства місцевих органів влади щодо освітньої діяльності земств півдня України 207

Anna Kożuh

Charakterystyka diaspory żydowskiej w Polsce w latach 1919-1939 na przykładzie Częstochowy i okolic 229

Karel Rýdl

Alternativy ve vzdělávacím procesu v České republice - historie a současnost 247

Пенка Цонева

Развитие на връзката Църква-българско образование 1870-1989 271

Boris Kożuh

Poskus reforme srednjega šolstva v Jugoslaviji 1965. leta 289

Анна Гедьо

Донецький національний університет Вінниця
Україна

УКРАЇНСЬКО-ГРЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ В НАУКОВИХ СТУДІЯХ Н. О. ТЕРЕНТЬЄВОЇ

У процесі здійснення етнічних студій особливе значення мають узагальнюючі, синтезуючі дослідження. Вони не тільки підсумовують накопичений попередниками досвід вивчення проблеми, часом наводячи нові факти й тези щодо окремих її аспектів, але й порушують найбільш складні і неоднозначні питання, зазначаючи напрямки їх подальшого ґрунтовного розв'язання. Це дозволяє науковцям чіткіше усвідомити маловивчені аспекти грецької проблематики і, отже, визначитися з пріоритетами власних пошуків.

Особливе значення для повноцінного функціонування вітчизняної елліністики мають історичні дослідження. Адже у попередні періоди так і не було комплексно простудійовано історію грецької діаспори, потреба в чому визначалася не тільки необхідністю вироблення та реалізації нових, вільних від марксистських догм, методологічних підходів, але й, перш за все, елементарним заповненням лакун в історичних знаннях стосовно греків України і українсько-грецьких зв'язків.

Першою серед таких робіт стала видана в 1995 р. в Афінах новогрецькою мовою монографія Н. Терентьєвої [16]. Праця

стала результатом багаторічної роботи автора, підсумком ретельних досліджень та архівних розшуків. У книзі висвітлено історію основних поселень греків в Україні, розглянуто життя і внесок у вітчизняну культуру видатних діячів грецької діаспори, що вирізнялися своєю культурно-просвітницькою, добродійною діяльністю. Багатий ілюстративний матеріал вдало поєднано з різнобічною інформацією. Адресована передусім грецькому читачеві, праця викликала великий інтерес у наукових колах. Вона була видана як додаток до грецького періодичного видання «Καθημερινή» та вийшла великим тиражем, завдяки чому її могли прочитати не тільки у Греції, а й у багатьох країнах, де мешкають греки.

Сама назва роботи свідчить про досить сміливе опанування дослідницею понятійно-категоріального апарату грецької історичної науки. Адже саме з дослідженням Н. Терентьєвої у вітчизняну елліністичну історіографію вперше увійшов термін «еллінізм» у тих значеннях, які поширені в гуманітарних студіях Греції, а саме – у розумінні «грецька діаспора» чи грецький соціокультурний вплив протягом різних історичних часів. Це сприяло методологічному й теоретичному зближенню елліністичних досліджень в Україні та Греції.

Монографія Н. Терентьєвої «Греки в Украине: культурно-просветительская и экономическая деятельность (XVII–XX вв.)» стала наступною спробою узагальнення історії греків в одній підсумковій синтезі [3]. Незважаючи на хронологічні межі, зазначені в назві роботи, виклад матеріалу охоплює період від античності до сьогодення.

Те, що у книзі вперше у вітчизняній історіографії наскрізь простежена історія грецької спільноти на українських теренах, уже мало значну пізнавальну цінність. Крім того, книга містить ряд важливих висновків і нові погляди на конкретні історичні сюжети.

По-перше, авторка детально проаналізувала різні підходи щодо тлумачення термінів «діаспора», «торгівельна діаспора», «поселення», «група». Так, в роботі наводиться визначення

грецькими істориками терміна «діаспора», згідно з яким діаспора - це та частина греків, що емігрували через різні причини і заснували нові поселення у країнах і регіонах поза грецькою територією, продовжуючи зберігати матеріальні й культурні зв'язки з історичною Батьківщиною [3, с. 10]. У цілому дослідниця виокремила три загальновідомі періоди, пов'язані з виникненням грецьких діаспор – античний, візантійський і сучасний.

У структурі діаспори дослідниця виділила окремий елемент – торгівельну діаспору - частину населення, що була сформована в межах окремої етнічної групи та мешкала компактно на перетині торгових шляхів або в торговельних центрах. Хронологічно її межі включають період з античних часів до ХІХ ст. Причинами утворення торгівельної міграції можуть ставати як економічні процеси, так і політичні, пов'язані з переслідуваннями або насильницьким виселенням.

З подальшого змісту монографії видно, що торгівельна діаспора може включати майже всіх представників грецької етнічної групи певного регіону – як-от у Львові, або ж бути частиною більш широкої та строкатої у соціальному плані діаспорної групи - Ніжин, Одеса.

Водночас Н. Терентьєва зауважує, що попри різні економічні й політичні умови, активність у торговельній і взагалі економічній діяльності у країні розселення була основною характерною рисою всіх грецьких осередків [3, с. 9].

Дослідниця вважає, що детермінантою при визначенні грецької діаспори слід вважати перебування греків поза ядром свого етносу.

Авторка наводить також сучасне тлумачення грецькими дослідниками терміна «поселення». Він передбачав утворення розрізаних соціальних груп унаслідок невеликого за чисельністю переселення, що розмістилися в міських центрах за кордоном, поза межами національного центру та розширеного простору грецько-православного Сходу [3, с. 9].

Увага дослідниці зосереджена на складному питанні стосовно визначення терміна «громада». В авторському тлумаченні – це об'єднання представників діаспори в національно-релігійну організацію. Н. Терентьєва зазначала, що прагнення до визнання

себе як окремих юридичних осіб з адміністративно-правовою автономією було чи не центральним сюжетом життєдіяльності майже всіх міських грецьких громад. Формування таких громад на території України відбулося у XVII – на початку XIX ст. і було пов'язане, на думку автора, із наданням привілеїв та самоуправління, а також активізацією політики Росії на Балканах, російсько-турецькими війнами й особливим покровительством, яке надавав грецьким поселенцям російський уряд.

Іншим важливим моментом праці Н. Терентьевою є те, що етнологічний аспект економічного та культурного розвитку грецьких громад на українських теренах розглядається як складова частина політичної системи країни в контексті всього суспільного життя регіону. Тим рельєфніше виглядають взаємовпливи грецького та українського елементів, формування мультикультурного середовища, що визначало буття окремих районів Південної України. Широкий хронологічний ареал дозволив простежити історію формування, діяльності та занепаду практично всіх грецьких осередків, що існували в різні часи на українських теренах з акцентуванням на періоді XVII–XX ст. Чи не вперше в історіографії було розглянуто долю маловідомих і не чисельних осередків грецької присутності в Галичині, Херсоні, Миколаєві, Єлизаветграді тощо.

Аналізуючи розвиток грецьких громад на території України, Н. Терентьева виокремила наступні осередки за географічним принципом: Волинь та Галичина, міста Центральної України, Крим, Приазов'я і Південь України. Зокрема, розвиток грецьких поселень у Західній Україні, на думку Н. Терентьевої, пов'язаний із приїздом грецьких релігійних діячів та вчених, а також з розвитком торгівельних зв'язків між Україною та Візантією. Новий етап міграції до Львова припадає на першу половину XVII ст. – він представлений переважно купцями, які прагнули органічно ввійти до місцевого соціуму шляхом активної меценатської діяльності [3, с. 62].

Причини появи ніжинської грецької колонії Н. Терентьева бачить у прагненні греків знайти захист від Османської імперії, розвивати торгівельні зв'язки Балканського півострова з Україною

й Московією, а також у політиці українського гетьманського уряду, який був змушений надавати привілеї грецьким купцям із метою компенсації втрат від бойових дій та станових змін. Значну увагу Н. Терентьева приділила духовно-релігійній та культурно-просвітницькій діяльності ніжинських греків, зокрема будівництву церков, відкриттю шкіл. Причини занепаду ніжинської грецької колонії автор бачить у запровадження сплати гільдійських податків за межами Чернігівської губернії, переміщенні Всеїдного ярмарку з Ніжина до Ромен, що призвело до банкрутства багатьох греків та їх переїзду до Москви, занепаді закордонної торгівлі в губернії, що відбулося через надання переваги товарам російського виробництва [3, с. 85-86].

Розвиток грецької громади Полтави Н. Терентьева розглядає в контексті діяльності Є. Булгаріса – відомого просвітника, наукового та релігійного діяча, фундатора Полтавської духовної семінарії. Оцінюючи його роль, дослідниця відзначає: «Пребывание в течении двенадцати лет на Украине было плодотворным для научной и просветительской деятельности Е. Булгариса. Его вклад в науку и просвещение получил широкое признание. Видный деятель новогреческого Просвещения К. Кумас отзывался о Е. Булгарисе, что он обессмертил себя энциклопедичностью знаний, большим вкладом в развитие системы образования в Греции. Обширные и разнообразные сведения по почти всем отраслям науки – плод таланта и неутомимого трудолюбия, ставят Евгения Булгариса в ряды наиболее известных учёных не только Греции, но и Европы» [3, с. 99-100].

Формування київської грецької колонії, на думку Н. Терентьевої, пов'язане із загальним переселенським рухом балканського населення Османської імперії у XVII ст., вигідним географічним розташуванням міста, яке перетворилося на важливий центр транзитної та місцевої торгівлі, а також наданням Петром I торговельних привілеїв міщанам (1700 р.). Дослідниця звертає увагу, що київські греки намагалися отримати такі ж права, як і грецька громада Ніжина, зокрема, можливість створення власного братства. Цікаво також, що, на відміну від інших громад, за правління Катерини II починається поступова асиміляція київських

греків, які, за Н. Терентьевою, прийнявши російські прізвища й перейшовши на російську мову зробили значний внесок у розвиток економіки, науки й культури Києва [3, с. 108, 124].

Н. Терентьева визначає спосіб створення невеличкої Єлизаветградської громади, що був подібним до того, як створювався ніжинський осередок – спочатку грецька церква та громада навколо неї, яка згодом трансформувалася у самоврядну купецьку спільноту. Її основу склали переселенці із центральних районів Балканського півострова, що служили в Македонському полку, а також вихідці з Ніжина, які здебільшого займалися торгівлею.

Цікаві дані повідомляє Н. Терентьева про утворення Єлизаветградського купецького братства. Передумовою була боротьба між священиком та грецькою громадою за контроль над церковними фінансами. Це призвело до звернення з проханням утворити братство, яке було направлене до новоросійського військового губернатора. Клопотання було задоволене і через рік утворилося правління, яке займалося розглядом судових справ, збиранням податків із грецьких купців та наданням дозволів на від'їзд із фортеці співвітчизників. Остання дані щодо існування братства, за Н. Терентьевою, фіксуються 1777 р. [3, с. 188].

Висвітлює дослідниця й грецький фактор в економічному становленні Херсона та Миколаєва. Він не був довготривалим, адже тутешні греки-підприємці через два-три покоління зросійщувалися. Утім, вони зробили вагомий внесок не тільки у справу поживлення торговельних зв'язків, але й прилучилися до поповнення духовної скарбниці українського народу. Про це свідчить приклад сім'ї миколаївських греків Аркасів, і, особливо, постать історика й композитора М.М. Аркаса [3, с. 197].

Появу грецької колонії у Херсоні Н. Терентьева пов'язує з переселенням балканських греків у 1768–1774 рр. та 100 греків з о. Менорка, які з'явилися в Росії в 1784 р. Миколаївська грецька громада з'являється на початку ХІХ ст. і складається з 49 дворів (578 осіб). Її формування відбулося традиційно навколо церкви, а вже пізніше з'явилися училища, жіноча гімназія, чоловіче комерційне училище та ін.

На думку дослідниці, «греки-предприниматели в Херсоне и Николаеве дали Украине выдающихся общественных деятелей, учёных и деятелей культуры, которые обогатили духовную сокровищницу украинского народа. ... Они были активно представлены в сфере торговли и внесли свой вклад в развитие региона» [3, с. 199].

Особливої уваги заслуговують розділи, присвячені економічній, громадській і культурній ролі кримських, приазовських та одеських греків.

Н. Терентьєва вказує на існування у Криму проблеми етноконфесійної взаємодії, яка виявлялася у соціальній та моральній приниженості християн і православного духовництва. Значний іноетнічний вплив, особливо в південно-західній частині півострова, обумовив поступову ісламізацію грецької культури Криму. На практиці ж, за Н. Терентьєвою, відбувалося дещо інше: «Взаимоотношения между представителями разных конфессий в Крыму были не всегда лояльными, имели место факты социальной и нравственной униженности христиан и православного духовенства. В течение пяти веков греческое население находилось под чужеродным влиянием в сфере экономической и духовной жизни, постоянно испытывало влияние турецко-татарской культуры. Наиболее активно процесс взаимовлияния культур проходил в юго-западной части Крыма, в тех городах и сёлах, где греки жили совместно с татарами и составляли количественное меньшинство. ... Этническая ассимиляция выражалась в постепенной мусульманизации культурных обычаев и обрядов» [3, с. 127-128]. Водночас греки мали змогу сповідувати православну релігію, мали власного митрополита, навчалися у школах із грецькою мовою викладання.

Новий етап у житті кримських греків припадає на другу половину XVIII ст. Саме у цей період виник феномен, який знайшов яскраве відображення в дослідженні Н. Терентьєвої, а саме нелегальна міграція балканських греків до Росії. Дослідниця докладно проаналізувала наслідки такої міграції, в результаті якої в Керчі та Єнікале з'явилися грецькі військові поселення. Водночас вона повідомляє про численні випадки дезертирства греків із

військових підрозділів, що, однак, не викликало жорстких репресій із боку російського уряду. Причини такої поблажливості історик бачить у нерегулярному характері підрозділів, у прагненні мати греків на своєму боці у випадку нової російсько-турецької війни та в небажанні погіршувати образ Росії серед грецького населення Архіпелагу.

Значну увагу авторка приділяє питанню переселення греків до Північного Приазов'я й утворенню в регіоні району компактного проживання грецького населення. Утім, дослідниця уникає чіткого визначення мотивів переселення з боку грецької кримської спільноти. І хоча Н. Терентьева за інерцією поширеної у дореволюційній історіографії думки ще називає листи митрополита 1771 р. до Сенату та Катерини II з проханням про підданство безпосереднім поштовхом до виселення, інші автори з цим не згодні. Причинами цього процесу, на думку дослідниці, стали прагнення Росії послабити економічні позиції Кримського ханства з метою його подальшої анексії та отримання пріоритету на Чорному морі; бажання позбавити ханський уряд податкових надходжень від грецьких громад і, відповідно, домогтися фінансової залежності від Росії; необхідність заселення південноукраїнських земель та їх економічного освоєння; потреба в наданні допомоги християнам-одновірцям у рамках «грецького проекту».

У цілому Н. Терентьева намагається уникати конкретної типологізації історичних подій 1778 р., тому використовує загальні поняття – вихід християн з Криму, еміграційні процеси. Отже, відповідно до означеної позиції автора – переселення християн мало мирний характер. Дослідниця також зазначає, що тимчасово у Криму залишилося лише 60 греків. Цей факт є досить дискусійним та не підтримується багатьма сучасними дослідниками. Історик змушена відзначити, що близько 2000 християн через хвороби, голод, холод, невлаштованість побуту повернулися на Кримський півострів уже в 1778 р.

Авторка докладно висвітлила перипетії розселення грецького населення у Північному Приазов'ї. Зокрема, вона погоджується з тим, що спочатку місцем поселення повинні були стати землі між

Дніпром, Самарою та Орїлло, однак пізніше через те, що дані землі були вже зайняті, греків відправили до річок Кальміус і Кальчик.

До речі, Н. Терентьєва є чи не єдиною у сучасній історичній елліністиці (на відміну від краєзнавців), хто не підтримує «грецьку версію» заснування Маріуполя і бачить початки міста у Павловську, що існував до прибуття кримських християн. Аналізуючи розвиток грецької громади Північного Приазов'я, Н. Терентьєва відзначає зміни в господарській діяльності місцевого населення. Так, після переселення з Криму греки займались переважно скотарством і дрібною торгівлею. Однак під впливом місцевих умов поступово все більшого значення набували землеробство, виноградарство та садівництво. Дослідниця зазначає, що освоюючи нові землі, греки зіткнулися з низкою проблем, які призвели до зростання невдоволення серед населення: «Пришлось осваивать целинные земли, обживать безлюдные места, привыкать к более суровому климату. Трудности первых лет проживания на новых землях приводили к недовольству, некоторые греки пытались вернуться обратно в Крым, особенно после присоединения к России в 1783 г.» [3, с. 166].

Окремий, ретельно опрацьований сюжет, являє собою розділ, присвячений грекам Одеси. Важливо відзначити, що авторка спромоглася вийти за межі традиційного для радянської історіографії акцентування революційної еміграції греків до Одеси та колонізаційних процесів. Н. Терентьєва, розглядаючи у тому числі ці, безумовно, важливі аспекти, водночас приділяє увагу іншим, не менш значним складовим грецького фактору в Одесі. Вона наводить яскраві біографії впливових грецьких комерсантів, засновників крупних торговельних домів – Раллі, Родоканакі, Інглезі, Маразлі, які своєю діяльністю зробили вагомий внесок у формування «обличчя» капіталістичного, космополітичного міста. На основі великої кількості джерел Н. Терентьєва демонструє ту провідну роль, яку відігравали торговельні дома греків у традиційному для Північного Причорномор'я експорті хліба.

Особливу увагу дослідниці привернув факт участі греків в управлінні містом. У цьому зв'язку схарактеризована благодійна та

адміністративна діяльність Г. Маразлі, який з 1878 по 1895 рр. був одеським міським головою. За цей час Г. Маразлі побудував близько 40 громадських і навчальних установ, підприємств, культурно-просвітницьких закладів. Із його ім'ям пов'язана поява в Одесі трамвая, газового освітлення, будівництво центрального поштамту. За урядування Г. Маразлі також відкривалися притулки, ідальні й лікарні для незаможних одеситів [3, с. 218]. У результаті копіткої роботи із збору розпорошеного по різних фондах та газетним публікаціям джерельного матеріалу, вперше була представлена цілісна картина життя й діяльності цієї видатної постаті.

Багато уваги приділено історії грецького комерційного училища в Одесі. Парадоксально, але менш авторитетне ніжинське Олександрівське училище значно ширше презентовано в історіографії. Можна сказати, що Н. Терентьєва встановила справедливість, надавши всебічну характеристику Одеському грецькому комерційному училищу. Вона пов'язує заснування цього навчального закладу із меценатськими традиціями одеських підприємців та їх благодійних об'єднань. У цьому зв'язку авторка порушила дуже важливу проблему, пов'язану із благодійною діяльністю грецьких купців, що згодом стане окремим сюжетом для елліністичних студій.

Училище, в якому безкоштовно навчалися не тільки греки, але й представники інших національностей, здобуло великий авторитет в еллінському світі і за якістю освіти було на порядок вище від багатьох грецьких навчальних закладів. Тут викладалися як спеціалізовані економічні та юридичні дисципліни, так і гуманітарні предмети, а випускники з успіхом самореалізувалися на комерційній та громадсько-політичній ниві як Російської імперії, так і Греції [3, с. 220].

На увагу заслуговує також перша у сучасній елліністиці спроба об'єктивного, незаідеологізованого висвітлення місця й ролі греків у буремних подіях національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Продемонстровано (хоча й певною мірою схематично) процес самоорганізації верхівки грецького суспільства Маріупольщини, зародження автономістських тенденцій в її середовищі в контексті підтримки політики Української Центральної

Ради. Зокрема, Н Терентьєва повідомляє про утворення у грудні 1917 р. Маріупольського союзу еллінського народу, який повинен був стати організаційним центром майбутньої національної грецької автономії. Зокрема, вони вимагали економічної, фінансової, церковної, культурно-просвітницької самостійності, а також утворення грецьких військових формувань. Цікаво, що союз фактично виступив проти більшовиків, намагаючись спиратися не лише на Центральну Раду, але й уряд Греції, а також керівництво грецьких громад Франції, Англії та США.

Громадянська війна та іноземна інтервенція впритул торкнулися й українських греків. Історик пише про загострення соціальних суперечностей в їх середовищі, а також активну участь у бойових діях на боці різних політичних сил. Водночас дослідниця чомусь підтримує думку радянського історика С. Ялі, і відзначає, що попри географічну близькість деяких грецьких сіл (Старий Керменчик, Великий Янісоль) до епіцентру махновського руху (район Гуляйполя) повстанці-греки не поповнювали лав махновців [3, с. 266].

Зокрема, Н Терентьєва повідомляє про утворення у грудні 1917 р. Маріупольського союзу еллінського народу, який повинен був стати організаційним центром майбутньої національної грецької автономії. Союз вимагав економічної, фінансової, церковної, культурно-просвітницької самостійності, а також утворення грецьких військових формувань. Цікаво, що організація, фактично виступивши проти більшовиків, намагалась знайти підтримку не лише у Центральній Раді, але й в уряді Греції, а також у керівництва грецьких громад Франції, Англії та США.

В дослідженні на широкому джерельному матеріалі показано успіхи та суперечності політики коренізації грецького населення Північного Приазов'я. Так, Н. Терентьєва зазначає, що серед греків залишалися популярними ідеї автономізації, хоча їх тлумачення відрізнялося від офіційного радянського («Следует отметить, что понимание целей проведения национальной политики было нередко различным у советского правительства и определённых слоёв греческого населения. Часть греческой интеллигенции и крестьянства понимали идею автономизации

как возможность вернуть льготы, которые они получили ещё в XVIII в., другие – как возврат «национальных земель», что были захвачены (по их мнению) соседними украинскими и русскими сёлами в период военного коммунизма, когда греки попали «в волну раскулачивания». Советское правительство рассматривало национальные административно-территориальные единицы прежде всего как способ привлечения широких кругов национальных меньшинств к социалистическому строительству, ускорению их социально-экономического и культурного развития по советскому образцу» [3, с. 270-271]. Незнання представниками радянської влади національно-господарських особливостей життя місцевого населення призвело до зростання невдоволення серед греків, зокрема й через перерозподіл земельних угідь на користь українських та російських сіл. У зв'язку з цим, на думку Н. Терентьевої у приазовських греків почав формуватися комплекс «особливого утиску інтересів греків». Натомість недовіра до ВКП(б) не завадила певній кількості українських греків стати членами партії більшовиків і провадити небажану для грецької спільноти політику.

Усвідомлення вітчизняними елліністами важливості системного вивчення джерельної бази елліністичних студій зумовило проведення окремої конференції, присвяченої виключно питанням архівної спадщини греків в Україні. Адже природна тенденція грецьких переселенців до створення своїх колоній, громад, парафій виводила взаємини між іноземцями і владою на певний суспільний рівень, що набувало форм міжвідомчого листування. Інтереси окремих осіб грецького походження представляли купецькі та церковні братства, суди, магістрати, а на сучасному етапі - національно-культурні товариства. Діяльність цих установ і привела до накопичення значного обсягу грецьких документів на всій території поширення грецької діаспори.

Є. Чернухін і Н. Терентьева у статті, що відкриває збірку тез конференції «Україна - Греція: архівна та книжкова спадщина греків України», кваліфікували грецькі писемні пам'ятки в Україні за такими групами:

- I. Власне грецькі архіви: 1) церковні: метричні книги, поминальники, книги пожег, списки парафіян; 2) громадські братства, суди, магістрати, товариства; 3) підприємницькі; 4) приватні або родинні.
- II. Грецькі справи в архівах: державних установ; релігійних установ; приватних осіб [13, с. 76-80].

При цьому справи власне грецьких архівів є нечисленними. Це, насамперед, архів Ніжинського грецького братства та магістрату у Чернігові, що нараховує декілька тисяч документів, систематизація яких ще не завершена.

Певним узагальненням економічної історії грецької діаспори в Україні стала книга «Торгово-економічні зв'язки України та Греції: історичні традиції та сьогодення», що була написана Н. Терентьевою у співавторстві з О. Слюсаренко [15]. Підприємницька діяльність греків вже давно перебувала в полі зору Н. Терентьевої. Комерційна складова грецького буття займала чимало місця як в її узагальнюючих працях, так й у вузькоспеціалізованих дослідженнях 1990-х рр. [8; 9; 4; 5; 12].

На сторінках згаданої монографії Н. Терентьева та її співавтор розглянули торговельні зв'язки Заходу та Сход у за часів середньовіччя й нового часу, виокремлюючи ті фрагменти, що були пов'язані з українсько-грецькою торгівлею, роллю греків як посередників у торгівлі Європи з мусульманським Сходом. Автори засвідчили, що досвід комерційних операцій греків, володіння ними певними сумами капіталів сприяли розвиткові українських міст. В якості прикладу автори використали діяльність грецьких купців у Львові, яких протягом XVI - на початку XVII ст. у міських фінансових книгах було зареєстровано 700 осіб. Зокрема, про високий рівень організації грецьких комерсантів в Україні говорив той факт, що вже у XVI ст. у Львові діяло не менше двох купецьких спілок, які надавали фінансову та організаційну допомогу одна одній [15, с. 33-34]. Внаслідок чергової хвилі грецької еміграції на землі Західної України, яка, на думку авторів, припала на другу половину XVII ст., в середовищі міських греків значно зросла кількість грецьких ремісників-ткачів та купців. Спираючись на

такі детермінанти, як юридичний та суспільний статус особи або її професійну приналежність, Н. Терентьева та О. Слюсаренко виокремили кілька основних умовних категорій грецької громади Львова:

1. Купці, які прибували в торгових справах і затримувалися в місті лише на період проведення ярмарок;
2. Торговці, які мали на міському ринку факторії чи власних представників;
3. Греки, які були членами Ставропігійського братства та постійно проживали в передмісті Львова;
4. Викладачі школи при Ставропігійському братстві, місіонери та ремісники [15, с. 38].

Н. Терентьева та О. Слюсаренко також докладно розглянули життя та функціонування ніжинської колонії греків, яка стала одним з визначних ділових центрів України в період існування Гетьманщини. Причини привабливості Ніжину для греків полягали, на думку авторів, у вигідному географічному розташуванні міста, де перетиналися основні торгівельні шляхи, а також у політиці українських гетьманів, яка приваблювала купців.

Економічні умови портів Півдня Росії, що розвивалися на рубежі XVIII-XIX ст. доволі швидко, зумовили той факт, що деякі греки зі звичайних купців перетворилися на власників торговельних підприємств з мільйонними обігами, великих землевласників, судновласників і банкірів. Успіхи греків-купців у торговельній діяльності, за висловом Н. Терентьевої, стали основою добробуту та розквіту грецької одеської громади. Розглядаючи розвиток зовнішньої торгівлі Новоросійського краю, дослідниця дійшла висновку, що багатством і розмахом торговельних операцій особливо вирізнялися грецькі купці, так звані «хлібні королі» Т. Серафіно, А. Мавро, Д. Інглезі, І. Раллі, Ф. Родоканакі, К. Папудов. Значну цінність мали представлені автором матеріали з історії заснування та функціонування грецьких торгових домів і соціокультурний зріз діяльності греків-купців Одеси [15, с. 193].

Якщо в історичній частині аналізованої праці була відбита переважно торговельна діяльність представників грецької

діаспори в Україні, то сучасність презентована характеристикою двосторонніх міждержавних зв'язків. Автори проаналізували договірно-правову базу співробітництва, висвітлили українсько-грецькі економічні контакти в межах Організації Чорноморського Економічного співробітництва (ОЧЕС), охарактеризували основні напрямки двосторонньої економічної співпраці, структури експорту-імпорту, регіональні аспекти грецьких інвестицій в економіку України. Останні, до речі, за обсягом є доволі незначними [15, с. 294]. Особливу увагу автори зосередили на діяльності Грецько-української торговельної палати. Палата пропонує для зацікавлених суб'єктів загальні відомості щодо економіки України та Греції - оподаткування, законодавство, статистика, організовує наукові семінари й виставки промислових товарів.

Н. Терентьева та О. Слюсаренко дійшли висновків, що українська та грецька економіки мають різну спеціалізацію, доповнюючи одна одну, її галузі не є конкуруючими, що є добрим потенціалом для активізації співпраці. На жаль, цей потенціал використовується неповно. Автори підкреслили, що вільні економічні зони слід розглядати як фактор, який може сприяти залученню капіталів [15, с. 195]. Утім, час дуже швидко спростував зазначену рекомендацію. Скасування Кабінетом міністрів податкових преференцій створив труднощі для функціонування вільних економічних зон.

У своїх дослідженнях Н. Терентьева вийшла за межі вивчення історії грецької діаспори в Україні і звернулася до проблематики, пов'язаної з політичною історією Греції. Однією з таких праць стала її монографія «Грецьке таємне товариство «Філікі Етерія» [7]. На основі значної за обсягом джерельної бази, включаючи наукові праці грецькою мовою, в роботі було досліджено передумови грецького національно-визвольного руху та його особливості на теренах Греції, соціально-економічні та політичні умови функціонування таємних організацій греків, роль національних культурно-просвітницьких організацій у згуртуванні греків у боротьбі за своє національне визволення з османського гноблення. Основну увагу у книзі було приділено заснуванню, організаційній структурі, політичній програмі і діяльності таємної організації «Філікі Етерія», яка була ідейним і організаційним центром підготовки революції 1821-1829

рр. та залишилася яскравою сторінкою в історії боротьби грецького народу за національну незалежність.

В книзі ґрунтовно було розкрито соціально-економічні та політичні умови функціонування таємних грецьких організацій. Авторка показала досить строкату соціальну картину Греції та діаспори. Аналізуючи різні стани грецького суспільства – купецтво, селянство, духовенство, специфічні верстви фанаріотів та кодзабасів, дослідниця висвітлила їх економічне становище, соціальний статус, політичні можливості й прийшла до висновку, що орієнтація на визвольну боротьбу була не вельми однозначною. Адже досить особливе становище окремих груп грецької еліти робило її більш схильною до суспільно-політичного компромісу з турецькою владою. Водночас, ідея повстання була щиро сприйнята підприємницькою верствою грецького народу. При всіх перевагах, наданих імперією грецькій верхівці, державний лад Османської імперії, традиційні мусульманські інститути стримували комерційну активність грецьких купців. У країні не було створено необхідних умов для підприємництва й торгівлі, а грецькі купці, як і загалом християнське населення, були беззахисними перед свавіллям османської влади [7, с. 51].

Зіставлення мемуарів учасників революції зі спогадами та записками європейських філеллінів дозволило виявити зв'язок грецької суспільної думки з європейською. Використання дипломатичних документів надало змогу перевірити, наскільки об'єктивною була оцінка греками зовнішньополітичної ситуації та впливу зовнішніх факторів на хід революції.

Історія «Філікі Етерія», її організаційна структура та діяльність, поряд з історичними портретами головних дійових осіб організації, зайняли у книзі центральне місце. Розвиваючи думку про значну роль купецтва в організації революції, Н. Терентьєва звертається до грецького середовища Одеси - великого центру грецької діаспори. Заможність і чисельність одеських купців грецького походження, патріотичність їх поглядів, сприятлива позиція російської влади щодо національних ініціатив, без сумніву, були важливими факторами, що обумовили роль Одеси як колиски грецької революції й батьківщини «Філікі Етерія».

Дослідниця простежила, як крок за кроком маленька таємна групка невідомих одеських купців перетворилася на міцну й розгалужену організацію з великими фінансами, широкою підтримкою та географією осередків. Вона проаналізувала соціальний склад товариства, здійснила ретельний підрахунок добровільних грошових внесків з боку грецьких підприємців.

У праці подано розгорнуті біографії трьох засновників цього товариства: Ніколаоса Скуфаса, Афанасіоса Цакалова та Емануїла Ксантоса, – та охарактеризовано їхній внесок у діяльність центру підготовки грецької революції 1817-1820 рр. і національне визволення Греції, відомості про добре знану в Російській імперії родину Іпсіланті. Не обминула авторка й дискусійного питання відносин етеристів з І. Каподистрією. В роботі висвітлено погляди видатного дипломата та державного діяча Іоанніса Каподистрії на національно-визвольну революцію, його роль у боротьбі за незалежність Греції [7, с. 118]. Завершується книга цікавим розділом про Одеську ефорію – правонаступницю «Філікі Етерії», яка в умовах вигнання продовжувала справу грецьких патріотів. Значну інформаційну цінність мають 28 додатків, до яких включено й низку маловідомих архівних документів за темою діяльності «Філікі Етерії».

Отже, запропонована в монографії історія таємної організації «Філікі Етерія» дозволила всебічно розкрити широку панораму доленосного для Греції періоду національної революції.

Окреме місце серед узагальнюючих елліністичних студій посідає перший в Україні навчальний посібник з історії та сьогодення грецької спільноти - «Греки в Україні: історія і сучасність», авторами якого стали Н. Терентьєва та К. Балабанов [10]. Структурно робота складається з шести розділів, де комплексно презентовано історичний розвиток грецьких громад України, що дало змогу досягти якісно нового рівня узагальнень. Укладачі посібника поєднали загальновідомі факти і маловивчені та практично не представлені в науковій літературі епізоди з історії грецьких громад. Автори проаналізували основні причини та напрями міграції греків в українські землі, дослідили умови формування громад. Позитивне враження справляє намагання дослідників об'єктивно представити

найбільш дискусійні проблеми сучасної елліністики. В аналізі причин переселення автори подають не лише загальновідомі факти, які вказують на політичні та економічні інтереси Російської імперії, а й звертають нашу увагу на очікувані греками економічні та автономістські перспективи з боку царського уряду. Особливий інтерес становить поданий авторами аналіз системи національної освіти грецького населення та благодійної діяльності греків Приазов'я. У роботі здійснено спробу систематизації наявного історичного матеріалу щодо створення та функціонування виборної самоврядної інституції - Маріупольського грецького суду. Означені аспекти представлені як важливі чинники внутрішньоетнічної згуртованості й збереження культурних традицій.

Характерної рисою, що відрізняє цю фундаментальну працю серед інших грекознавчих студій, є відхід від формалізації історіописання та намагання репрезентувати біографії видатних діячів, греків за походженням в загальноретроспективному історичному контексті з визначенням їх внеску в розвиток науки і культури України та зарубіжжя.

Іншим важливим напрямком досліджень Н. Терентьевої була благодійна діяльність грецького купецтва. У своїх численних дослідженнях авторка слушно зауважувала, що філантропічна діяльність греків полягала у допомозі різноманітним освітянським та релігійним установам грецької діаспори, фінансовій підтримці визвольної боротьби грецького народу проти османського панування, а також у допомозі жителям країни, де греки проживали. Меценатство грецьких купців було здійснене на підставі приватної ініціативи або через громадські фонди та благодійні організації.

Важливо відзначити, що біографічний напрямок в наукових студіях Н. Терентьевої надавав можливість органічно поєднувати важливі сюжети, пов'язані з культурною, просвітницькою, комерційною діяльністю. Беручи за основний предмет дослідження життя й діяльність особистості, дослідниця відкривала широку панораму життя діаспорної групи в цілому, її зв'язок з місцевим середовищем, етнокультурний діалог тощо. В цьому випадку є зрозумілишими причинно-наслідковий механізм міграцій та адаптації в новому етнічному середовищі. У своїх працях авторка

висвітлює ті чи інші історичні факти, накреслюючи портрети головних діючих осіб, розкриваючи особливості їх внутрішнього світу, шляхетність ціннісних орієнтирів і життєвих прагнень. Досить показовими в цьому плані є роботи, що висвітлювали благодійну діяльність як грецьких дипломатів [2], так і відомих грецьких купецьких родин Маразлі [5; 13], Раллі [13], Родоконакі [4].

В комплексному дослідженні «Благодійна діяльність греків в Україні: основні напрями соціальної допомоги (XVIII XIX ст.)» Н. Терентьева, на підставі висвітлення добродійства ніжинських, одеських та маріупольських грецьких купців, переконливо доводила, що їхня багатогранна діяльність помітно вплинула на соціально-економічне, культурне та релігійне життя грецького населення, яке проживало на українських землях. Греки надавали значні гроші на поліпшення умов життя малозабезпечених співвітчизників у країнах тимчасового перебування, об'єм коштів, що виділявся на соціальний захист, був значним. Вони намагалися доповнити державні програми соціального захисту грецького населення в Російській імперії. Володіючи значними ресурсами, що вимірювалися сотнями тисяч грошових одиниць, купці вкладали їх у розвиток економіки, соціальної та культурної сфер не тільки грецьких земель, а й країни свого тимчасового перебування [6, с. 22-23].

Прикметним у наукових студіях Н. Терентьевої є використання біографічного жанру історіописання. Поворот до мікроісторії наприкінці 1990-х років вніс корективи у цей жанр. На зміну повчальній «історії героїв» прийшов інтерес до розгляду «малого життєвого світу». Спостерігається утвердження інтересу до біографічного підходу як призму, через яку переломлюються соціальні процеси, миттєві тенденції й унікальний життєвий досвід.

Саме в цьому руслі написана одна з останніх розвідок Н.О. Терентьевої, упорядкована й опублікована її донькою О.О. Терентьевою «Ласкаріна Бубуліна: портрет на тлі Грецької революції» [14]. Вона є символічною з декількох причин. По-перше, це дослідження є завершенням наукового шляху одного з найяскравіших дослідників українсько-грецьких відносин. По-

друге, сама книга про одну з найяскравіших героїнь Грецької революції, яка очолила один з морських загонів грецьких революціонерів в період грецької визвольної революції 1821-1829 років, є вкрай актуальною на сучасному етапі розвитку України. Книга описує долю успішної грецької підприємниці і мореплавця Ласкаріни Бубуліни, яка залишивши заняття, що вважалися традиційно жіночою справою в її епоху, не вагаючись, ризикнула своїм станом і життям, щоб взяти участь в боротьбі за свободу і незалежність Греції. Через призму долі конкретної героїні авторки аналізували роль жінки в грецькому суспільстві в епоху бурхливих національних і соціальних змін. Висновки, зроблені в роботі, можуть стати цінною порадою для побудови української держави і формування патріотичного громадянського суспільства в нашій країні, ролі і потенціал жінки і родини.

Книга органічно вписує долю героїні в епохальні події кінця XVIII - початку XIX ст. В рамках цих подій в найбільш важкі періоди грецька героїня знаходить притулок на півдні України, де в контакт з греками-естерістами продовжила підготовку грецької визвольної революції.

Таким чином, в рамках дослідження долі однієї з керівниць грецького повстання Н.О. Терентьева і О.О. Терентьева відкривають читачеві ті сторінки розвитку України, які органічно вписані в історію Європи.

Крім біографічних студій, в науковому доробку Н. Терентьевої є робота, присвячена історії самоврядного органу північноприазовських греків – Маріупольського грецького суду. На жаль, завершальну роботу з підготовки і написання книги зробила А. Гедьо, систематизувавши доробок Н.О. Терентьевої та Р.І. Саєнко і додавши власні наукові розробки [1].

Основна частина книги висвітлює події з 1780 до 1872 рр. – часу існування грецького суду. Але розуміючи, що історичну сутність цього явища не збагнути без занурення у проблему становлення маріупольської грецької громади, автори здійснили короткий екскурс у історію питання, продемонструвавши квінтесенцію сучасних підходів до з'ясування причин та характеру переселення греків з Криму до Північного Приазов'я. Отже, на формування

грецької громади Північного Приазов'я вирішальний вплив справила заохочувальна політика російського уряду. Втім, пріоритетну мотивацію переселення греків склав комплекс політичних чинників – від намагання Росії «малими кроками» забезпечити анексію півострова до геополітичних устремлінь домінувати у Східному Середземномор'ї. Саме тому, враховуючи політичний підтекст переселення, автори вирізняють міграцію греків від колонізаційних хвиль на терени Новоросії німців, болгар та інших етносів, що мали виразне «господарське» обличчя.

Акторки особливо акцентують увагу читача на тому, що автономія, її певний різновид були провідними вимогами маріупольських греків до російського уряду та чи не головною умовою переселення. На нових місцях автономія стала засобом фіксації та розширення привілейованого становища грецької громади та тим стрижнем, навколо якого оберталася її життєдіяльність. Адже саме автономія була засадничим чинником нечуваного для Російської імперії початку ХІХ ст. ступеню економічної свободи поселенців та їх політичних прав [1, с. 56-59].

Аналіз структури і функцій Маріупольського грецького суду супроводжується висвітленням особливостей політико-правових відносин з загальнодержавними владними органами, що дозволяє зрозуміти місце грецького самоврядного органу у системі управління Російської імперії. Автори дослідили сфери компетенції, масштаби та характер управлінських функцій грецького суду, детально розглянули кожний з напрямків цієї діяльності – судочинство, фінансово-господарська робота, поліціанська справа, господарство тощо.

Дослідники спромоглися простежити зв'язок особливостей соціального складу і життєдіяльності громади з визначенням сфер діяльності її самоврядного органу. В цьому контексті логічним виглядає те, що поліцейські функції Маріупольського грецького суду були природними для установи, що здійснювала всю повноту місцевої влади у територіальній автономії. До речі, поєднання адміністративної, судової і поліцейської влади у грецькому суді розглядається авторами як явище неоднозначне. З одного боку, воно сприяло фіксації окремішності грецької спільноти, збереженню

її консолідованості та ідентичності, але водночас породжувало зловживання та несприйняття прогресивних нововведень як у системі управління, так і в господарському житті.

Незважаючи на удавану простоту визначення безпосередніх причин ліквідації Маріупольського грецького суду, пов'язаних з уніфікацією державного управління, автори показали певні нюанси цього процесу. Так, простежено досить тривале з'ясування на рівні вищої державної влади правомірності скасування грецького самоврядування, адже цей крок суперечив наданим грекам привілеям. Взагалі, досліджуючи ці питання, дослідники продемонстрували обізнаність у юридичних реаліях того часу, порівняли особливості статусу грецької установи з іншими подібними утвореннями імперії. Очевидно, вмотивованим є висновок щодо причин ліквідації суду не тільки з огляду адміністративних реформ у державі, а й через невиконання ним завдань ефективного місцевого управління в нових умовах [1, с. 129-144].

Джерельну базу дослідження склали різноманітні за походженням, видовими ознаками, змістом опубліковані та архівні джерела, в процесі опрацювання яких автори намагалися встановити ступінь достовірності і репрезентативності вміщеної в них інформації. А. Гедьо, Н. Терентьєва, Р. Саєнко провели цілеспрямований архівно-евристичний пошук, в результаті якого було виявлено та проаналізовано великий і водночас досить строкатий комплекс матеріалів, що зберігаються в архівних установах України та Російської Федерації. Фрагментарність та розпорошеність архіву Маріупольського грецького суду ускладнювало відтворення історії грецького самоврядування у Північному Приазов'ї. У зв'язку з цим значну наукову цінність мають архівні матеріали, наведені у додатках. Документи відображають вузлові питання історії Маріупольського грецького суду. Даний комплекс документів є своєрідною хрестоматією з вивчення грецького самоврядування.

Таким чином, поява перших узагальнюючих досліджень з історії греків України, авторкою яких була Н. Терентьєва, свідчить про намагання їх авторки створити синтезований комплексний погляд на історію грецького етносу в Україні. Ці роботи надавали комплексну характеристику грецького чинника в контексті суспільних та

28

державотворчих процесів в Україні. Саме Н. Терентьєвій належать і ґрунтовні розробки питань грецької національної революції та становлення державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гедьо А.В. *Маріупольський грецький суд: історія створення та діяльність* / А.В. Гедьо, Н.О. Терентьєва, Р.І. Сасенко. – Донецьк: ДонНУ, 2012. – 480 с.

2. *Терентьєва Н.А.* Благотворительная деятельность греческого генерального консула в Одессе Ивана Вучины / *Н.А. Терентьєва* // Україна - Греція: архівна та книжкова спадщина греків України. Тез. доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, листопад 1998 р. – К., 1998. – С. 137-140.

3. *Терентьєва Н.А.* Греки в Украине: экономическая и культурно-просветительская деятельность XVII – XX вв. / *Н.А. Терентьєва* – К., 1999. – 351 с.

4. *Терентьєва Н.А.* Одесские купцы Родоканаки / *Н.А. Терентьєва* // Подвижники й меценати: Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII – XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001. – С. 153 – 166.

5. *Терентьєва Н.А.* Семья Маразли в Одессе / *Н.А. Терентьєва* // Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції «Одесі – 200». – Одеса, 1994. – С. 132 – 134.

6. *Терентьєва Н.О.* Благодійна діяльність греків в Україні: основні напрями соціальної допомоги (XVІІ – ХІХ ст.) / *Н.О. Терентьєва* // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 2007. – Вип. 16. – С. 22 – 33.

7. *Терентьєва Н.О.* Грецьке таємне товариство «Філікі Етерія»: організаційний та політико-ідеологічний центр підготовки грецької революції 1821 – 1829 рр. / *Н.О. Терентьєва.* – К., 2005. – 352 с.

8. *Терентьєва Н.О.* Із історії торгово-економічних зв'язків України та Греції / *Н.О. Терентьєва* // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – К., 1992. – Вип. 2. – С. 11-15.

9. *Терентьєва Н.О.* Українсько-грецькі зв'язки: грецька громада в Києві (ХVІІІ – ХІХ ст.) / *Н.О. Терентьєва* // Україна в європейських міжнародних відносинах. – К., 1998. – С. 261 – 280.

10. *Терентьєва Н.О.* Греки в Україні: історія та сучасність / *Н.О. Терентьєва, К.В.Балабанов.* – К., 2008. – 352 с.

11. *Терентьєва Н.О.* Підприємницька діяльність грецьких купців – братів Раллі / *Н.О. Терентьєва, Г.В. Тищенко* // Подвижники й меценати.

Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII – XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001. – С. 133-140.

12. *Терентьєва Н.* Сім'я Маразлі в Одесі / *Н. Терентьєва, Н. Ішуніна* // Подвижники й меценати. Грецькі підприємці та громадські діячі в Україні XVII – XIX ст. Історико-біографічні нариси. – К., 2001. – С. 121-131.

13. *Терентьєва Н.* Греки України: джерелознавчий аспект / *Н. Терентьєва, С. Чернухін* // Україна – Греція: архівна та книжкова спадщина греків України: Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, листопад 1998 р. – К., 1998, – С. 76-80.

14. *Терентьєва Н.* Ласкарина Бубулина – портрет на фоні Грецької революції / *Н. Терентьєва, Е. Терентьєва.* – Тбілісі, 2011. – 100 с.

15. *Слюсаренко О.* Торгово-економічні зв'язки України і Греції: історичні традиції та сьогодення / *О. Слюсаренко, Н. Терентьєва.* – К., 2005. – 500 с.

16. *Τερεντιέβα Ν.* Ο Ελληνισμός της Ουκρανίας / *Ν. Τερεντιέβα.* – Αθήνα, 1995.

Резюме:

У статті проаналізований науковий доробок відомого вітчизняного еллініста Н.О. Терентьєвої. Її перу належать як узагальнюючі, синтезуючі дослідження, які підсумовують накопичений попередниками досвід вивчення проблеми, наскрізно простежуючи історичний період грецького буття в українських землях, добродійну та торгівельно-економічну діяльність греків в Україні, історію українсько-грецьких зв'язків. В роботі, присвяченій грецькому таємному товариству «Філікі Етерія», дослідницею розкрито його діяльність на широкому тлі соціально-економічного, суспільно-політичного та духовного життя грецької діаспори, а в дослідженні, присвяченому учасниці боротьби грецького народу за незалежність Л. Бубуліні через призму окремої особистості розглянуто історію грецької революції.

Ключові слова: Н. Терентьєва, українсько-грецькі зв'язки, історіографія, грецькі громади, добродійність.

Abstract:

The article analyzes the scientific achievements of one of the famous domestic Hellenists – N. Terentyeva. She is the author of a summarizing, synthesizing research that accumulated the experience of the predecessors' study of the problem, through tracing the historical period of Greek life in the Ukrainian lands, charitable and commercial and economic activity of Greeks in Ukraine, the history of Ukrainian-Greek relations. The work dedicated to the Greek secret society «Filiki Eteria». Researcher uncovered its activities on a broad background of socio-economic, socio-political and spiritual life of the Greek diaspora, and in the part of the study devoted to the struggle of the Greek people for independence of L. Bubulini in the light of the individual events we may observe the history of the Greek revolution.

Keywords: N. Terentyeva, Ukrainian-Greek ties, historiography, Greek community, charity.